

VDE-EUROPALEZING 2016

Rusland in Europa

Gjalt Zondergeld

Rusland in Europa

Gjalt Zondergeld

Rusland in Europa

VDE-EUROPALEZING 2016

VERENIGING DEMOCRATISCH EUROPA
Amsterdam
2017

Vereniging Democratisch Europa (VDE)

Postbus 11009

1001 GA Amsterdam

(e) info@democratisch-europa.nl

(i) www.democratisch-europa.nl

Bestuur

prof. dr. J.W. Sap, voorzitter

L.R.A. Kevnerd, secretaris

P. van Rutten, penningmeester

mw. A.L. van Bodegraven

mr. D. Kramer

mr. drs. Tj. Hoekstra, adviseur

© 2017, VDE Amsterdam

Een uitgave van EON Pers Amstelveen

in opdracht van de Vereniging Democratisch Europa

ISBN: 978 90 77246 82 5

Vormgeving: Hans Seijlhouwer, Amstelveen

Drukwerk: Ridderprint, Ridderkerk

Alle rechten voorbehouden / all rights reserved

WOORD VOORAF

Supermogendheden als de Verenigde Staten van Amerika, China, India en Rusland hebben de natuurlijke neiging hun belangen te verdedigen ten koste van de landen die veel kleiner zijn. Supermogendheden kunnen door hun omvang en inwonersaantal makkelijker invloed uitoefenen als het gaat om handelspolitiek, militaire zaken en grondstoffen. Om die reden is het ook een kwestie van gezond verstand dat kleine landen zich verenigen in regionale verbanden, zoals de Europese Unie. Maar als de Europese Unie geen eenheid en daadkracht vertoont, zullen de supermogendheden de staten van de Europese Unie minder serieus nemen. Bij slap optreden van de Europese Unie ligt het risico van verbroekeling op de loer. Zo was opvallend dat bij het voortduren van de financiële crisis EU-lidstaten als Cyprus en Griekenland opeens richting Rusland leken te bewegen.

Van de genoemde supermogendheden ligt Rusland het meest dicht bij de Europese Unie. Russische ambities raken ons meer vanwege de geografie. Maar de kennis van Rusland is relatief gering. Wat betekent het voor de Europese Unie dat Russische politici het uit elkaar vallen van de Sovjet-Unie nog niet hebben verwerkt? Welke machtspolitiek wil deze supermogendheid voeren? Welke rol speelt het nationalisme? Is er risico op ontsporingen? Wordt de kans op compromissen groter of kleiner? Gezien de behoefte aan inzicht in historische en geopolitieke conflicten, is het bestuur

van de Vereniging Democratisch Europa verheugd dat Gjalt Zondergeld, voormalig hoofddocent nieuwste geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, bereid was in 2016 de VDE-Europalezing te houden over Rusland en Europa. Hij deed dat in een buitengewoon leerzame lezing, staand voor een enorme kaart, waardoor hij het onderwerp voor de toehoorders volledig tot leven wist te brengen. Hopelijk levert de uitgave van deze VDE-Europalezing een bijdrage aan de ontwikkeling van een goed nabuurschapsbeleid van de Europese Unie met Rusland.

Jan Willem Sap
Voorzitter VDE

RUSLAND IN EUROPA

Dames en heren, het is mij een eer om voor de eerbiedwaardige juridische faculteitsvereniging van de VU, QBDBD, en uw Vereniging voor een Democratisch Europa (VDE) te mogen spreken. Wat ik u vandaag ga vertellen, weet u allemaal allang. Tenminste, dat neem ik zonder meer aan. Ik wil u een en ander alleen maar van een andere kant laten bekijken. Voor juristen lijkt mij dat overigens een normale procedure. Hoor de andere partij.

Als de Sovjet-Unie er niet was geweest, zouden wij wellicht hier helemaal niet hebben gezeten, zeker niet in de betrekkelijk grote mate van vrijheid, die wij nu genieten. Dat moeten wij ons steeds weer voor de geest halen, als wij het gaan hebben over Rusland en Europa. Daarom heb ik deze lezing ook omgedoopt in 'Rusland *in* Europa', want Rusland maakt volwaardig deel uit van Europa. En niet alleen omdat Rusland ons ten koste van ongelofelijk veel offers gered heeft van de Duitse barbarij, maar ook omdat de Russische taal en cultuur een onverbrekelijk onderdeel vormen van wat wij onder Europese cultuur verstaan. Waar denken wij toch aan, als wij het over Russische cultuur hebben? In de eerste plaats – tenminste dat geldt voor mij persoonlijk – aan de literatuur, de schrijvers: Poesjkin, Gogol, Lermontov, Toergenjev (mijn lievelingsschrijver), Dostojevski, Tolstoj en Tsjechov, om de allergrootsten te noemen, direct op de voet gevolgd door Ljeskov, Gontsjarov (de schepper van de Russische luiaard

Oblomov), Gorki, Paustovski, Pasternak (Dr. Zjivago), Solsjenitsyn (De Goelag-archipel) en zovele anderen nog. Een rij van schrijvers die voor altijd tot de wereldliteratuur zullen behoren. Maar velen van jullie zullen bij Russische cultuur eerder aan de muziek denken. Wat zouden wij zijn zonder Tsjajkovski en zijn Zwanenmeer, Rimsky-Korsakov, Borodin (Prins Igor, waarvan zelfs weer de Amerikaanse musical Kismet is gemaakt), Moesorgski (Nacht op de Kale Berg), Rachmaninov (mijn absolute favoriet: het tweede pianoconcert), Strawinski, Prokovjev, Sjostakowits, Katsjaturian met zijn opzweepende Sabeldans. En nog vele anderen. Van de schilderkunst noem ik u alleen de 19^e-eeuwer Repin en de 20^e-eeuwer Malewitsj, zonder wie de moderne schilderkunst ondenkbaar is. En wat zou de film zijn zonder Eisenstein, de uitvinder van de montage? En de wetenschap zonder Mendelejev en Pavlov? En niet te vergeten de econoom Kondratiev, waar iedereen nog altijd naar kijkt als er weer een economische crisis aan de hand is.

En hebben wij ons ooit wel eens gerealiseerd, dat de Sovjet-Unie een typisch Europees experiment is geweest, gebaseerd op het werk van twee Duitsers: Marx en Engels? In het Rusland van de Tsaren keken de zogenaamde Zapadniki (westerlingen) als Herzen en Toergenjev naar West-Europa, omdat zij Rusland wilden hervormen in Europese geest. En zo deden ook de Russische Marxisten. Ik vertel u niets nieuws, als ik wijs op de nauwe taalverwantschap van het Russisch met het Pools, het Tsjechisch en het Slowaaks, de Joegoslavische talen, het Bulgaars en inderdaad ook het Wit-Russisch en het Oekraïens. In de huidige hoofdstad van de Oekraïne, Kiev, is ooit in de vroege middeleeuwen het eerste Russische rijk ontstaan: het vorstendom Rus. De Russen waren veel eerder gekerstend dan de Skandinavische en Baltische volken: in 988 liet vorst Wladimir de Grote of de Heilige van Kiev zich dopen. Moskou stond bekend

als het Derde Rome na de verovering van Constaninopel door de Turken in 1453. In 1054 zijn inderdaad de Westerse en de Oosterse Kerk bij het Grote Schisma uit elkaar gegaan, maar ondanks uiterlijke verschillen zijn beide christelijke culturen nauw met elkaar verbonden.

In de latere geschiedenis zijn West-Europa en Rusland ook steeds nauw met elkaar verbonden gebleven, al hebben dan wel de Mongolen lange tijd grote delen van Rusland overheerst.

Het was het Rusland van Tsaar Alexander I dat aan de onderdrukking van de Europese volken door Napoleon een einde maakte samen met bondgenoot Engeland. De Verenigde Staten waren toen nota bene bondgenoot van Frankrijk! Russische Kozakken trokken in 1813 Nederland binnen als bevrijders. Zij hadden dat ook al eens eerder geprobeerd samen met de Engelsen in 1799, maar werden toen verslagen. Gaat u maar eens het Russische soldatenkerkhof in Bergen bekijken. En ook op Texel vinden we een Russisch soldatenkerkhof van de Georgische opstandelingen, die daar in april en mei 1945 zijn gesneuveld.¹ En hebt u weleens het Russische ereveld bij Amersfoort gezien, waar honderd en één doodgehongerde en doorgemartelde Russische krijgsgevangenen zijn begraven? De Amersfoorters stonden verbijsterd en huilend aan de kant toen Duitse soldaten in september 1941 de Russische gevangenen opjoegen door de straten,² gevallen voor onze bevrijding net als de vele Amerikanen, Engelsen en Canadezen, waarvan wij ook zoveel oorlogsgraven in ons land hebben.

---

1. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 10b. Het laatste jaar* (tweede helft), Den Haag: Nijhoff 1982, p. 1304-1313.

2. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 8. Gevangenen en gedeporteerden* (tweede helft), Den Haag: Nijhoff 1978, p. 592-595.

In een reeks van grote oorlogen is Rusland juist vanuit West- en Noord-Europa steeds binnengevallen. In de eerste plaats door de Zweedse koning Karel XII in de Grote Noordse Oorlog (1709-1721). Zweden was toen een grote militaire macht. Delen van de Duitse en de Poolse kust waren door Zweden veroverd, evenals Finland, Estland en Letland; Litouwen behoorde aan Polen. In 1700 had Karel XII het leger van Tsaar Peter de Grote al in de pan gehakt bij Narva, maar hij was toen niet verder gegaan met zijn aanval op Rusland, omdat hij eerst Polen wilde veroveren. Toen hij negen jaar later de Oekraïne binnenviel, waar Kozakkenhetman Mazeppa naar hem overliep, werd hij door Peter de Grote bij Poltawa volkomen verpletterd. Peter de Grote had in 1703 West-Europa bezocht, in het bijzonder onze Republiek, waar hij veel geleerd had, vooral ook over leger en vloot. Nederland beschikte in die jaren over het grootste leger in heel Europa. U kent natuurlijk het Czaar Peterhuisje in Zaandam. Ook in Amsterdam is een herinnering aan Peters bezoek te vinden.

Door de Zweedse aanval werd Peter Europa ingetrokken. Hij veroverde Letland, Estland en Oost-Finland, trok in Polen tot aan de Elbe en bedreigde zelfs Stockholm. Ook de opstandige Kozakken van de Oekraïne werden door hem onderworpen. Zijn hoofdplaats verplaatste hij naar het door hem gestichte Sint-Petersburg, geheel gebouwd in West-Europese stijl. In 1743 en 1788-1791 probeerde Zweden Estland weer te heroveren, zonder succes: Finland bleef voorlopig Zweeds. Polen werd op het eind van de 18^e eeuw in drie delingen verdeeld door Rusland, Pruisen en Oostenrijk (1772, 1793, 1795). In de door Rusland verworven gebieden werd voornamelijk Litouws, Wit-Russisch en Oekraïens gesproken, geen Pools.³

---

3. Zie voor een handzaam overzicht van de Russische geschiedenis:

Na Karel XII probeerde Napoleon het in 1812 om met een groot internationaal leger Rusland te onderwerpen, maar ook dat liep op een volledige nederlaag uit. En ook nu werd Rusland door deze invasie uit het westen West-Europa ingetrokken. Op het Wener congres herstelden Engeland, Oostenrijk, Pruisen en Rusland min of meer de oude wereld. Het was niet vreemd, dat onze latere koning Willem II in het huwelijk trad met Anna Paulowna, zuster van Tsaar Alexander. Sindsdien onderhielden beide vorstenhuizen nauwe contacten met elkaar. De Europese vrede zou nog geen halve eeuw duren.

In de Krimoorlog (1853-1856) werd Rusland aangevallen door een coalitie van Engeland, Frankrijk (onder Napoleon III), Sardinië en Turkije, terwijl ook Oostenrijk een vijandige houding aannam. De strijd spitste zich vooral toe op de Krim. Het doel was Rusland uit de Zwarte en de Middellandse Zee te houden. Na een verschrikkelijk beleg van elf maanden werd de Russische oorlogshaven Sebastopol ingenomen. Die haven was daar gesticht in 1784, nadat de Krim van de Tataarse Khan was gekocht. Maar ook in de Oostzee en de Kaukasus werd gevochten. Odessa werd door de Engelsen gebombardeerd. Aan Russische zijde kwam ongeveer een half miljoen mensen om, de Fransen verloren honderdduizend man en de Engelsen twintigduizend. Tolstoj nam als luitenant aan de verdediging van Sebastopol deel en schreef er een van zijn eerste verhalen over.

Rusland leed een verpletterende nederlaag, wat tot een enorm trauma leidde. Geen wonder, dat de Krim ook vandaag voor de meeste Russen zo ongeveer heilige grond is geworden. Mede hierdoor ontstond in Russische intellectuele kringen de sterk nationalistische anti-Europese

---

Günther Stökl, *Russische Geschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Kröner 1973 (3^e druk).

stroming van de Slavofielen. Als gevolg van deze oorlog werden op Turks gebied twee nieuwe staten gevormd: Roemenië en Servië. Overal in Oost-Europa ontstonden nationalistische en separatistische stromingen. De multinationale staten Oostenrijk, Turkije en Rusland werden door deze oorlog erg verzwakt. En dat werd weer een van de oorzaken van de Eerste Wereldoorlog. Het is zeker niet zo dat Duitsland en Oostenrijk-Hongarije de enige schuldigen van deze rampzalige oorlog waren; dat waren net zo goed ook Engeland, Frankrijk, Rusland en Italië, om alleen de grote imperialistische landen te noemen. Door zijn verbondenheid met Servië en Montenegro werd Rusland de oorlog in gesleept, hoewel Rusland en Duitsland jarenlang met elkaar goede betrekkingen hadden onderhouden. Vanaf het begin leed Rusland zware nederlagen, in 1918 stonden de Duitse en Oostenrijkse troepen tot ver in Rusland; heel Russisch Polen, de Oekraïne, de Krim en de Baltische regio was door hen bezet. In maart 1918 werd bij de Vrede van Brest-Litovsk het toen door de communisten geleide Rusland gedwongen tot afstand van al deze gebieden. De Duitsers richtten in de Oekraïne een vazalregering op, net als in Polen. Maar Duitsland zou daar niet lang van profiteren. In november 1918 moest het capituleren na de zware nederlaag aan het westfront.

Finland, de Baltische landen, de Oekraïne, Wit-Rusland en de landen in de Kaukasus maakten van de chaos in Rusland gebruik door zich onafhankelijk te verklaren. In heel Rusland ontstonden burgeroorlogen, waarbij eerst de Duitsers en na hen Engeland, Frankrijk, de vs, Turkije en Japan met troepen intervenieerden. De Polen maakten van de burgeroorlog in de Oekraïne gebruik om dat land tijdelijk geheel te bezetten. Delen van de Oekraïne hadden in de middeleeuwen een tijdlang tot Polen behoord. Engelsen en Fransen bezetten de Krim, Odessa en de Kaukasus. Engelsen steunden Witte legers in Estland en Letland, Amerikanen

bezetten Moermansk en Archangel in Noord-Rusland en samen met de Japanners hielden zij jarenlang Wladiwostok bezet. Een Tsjechisch leger hield de Siberische spoorlijn tot aan de Oeral in handen. In Centraal-Rusland brak een grote hongersnood uit. In 1920 vormde de Krim het steunpunt voor de laatste grote aanval van de Witte generaal Wrangel op Centraal-Rusland. Na de zware slag bij Perekop op de Krim moest Wrangel met heel veel Witte vluchtelingen op Engelse schepen het land verlaten. Het is een wonder, dat het communistische bewind in de jaren 1919 en 1920 overeind bleef. Toen Lenin in 1924 stierf, waren nog niet alle opstanden neergeslagen.⁴ Deze interventieoorlogen vormden in de Russische geschiedschrijving en in de literatuur (denk aan Babel, Boelgakov, Sjolochov, Pasternak en Paustovski) een traumatisch onderwerp. Honderden films zijn daarover in Rusland gemaakt.

Toen de zwakke pogingen om in Duitsland en Hongarije een communistische revolutie door te voeren op niets uitliepen, koos Stalin voor de ontwikkeling van 'Socialisme in één Land'. Trotzky, zijn voornaamste tegenstander, die voor een wereldrevolutie bleef ijveren, werd verbannen en in 1940 vermoord.⁵

---

4. E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution. 1917-1923*, Londen: Macmillan 1950-1952 (4e druk 1971) (nog altijd het beste algemene werk over deze voor de Sovjet-Unie beslissende periode); David Fortman, *Civil War in Russia*, Londen: Faber 1961; J.F.N. Bradley, *Civil War in Russia. 1917-1920*, Londen: B.T. Batsford 1975; Evan Mawdsley, *The Russian Civil War*, Edinburgh: Birlinn 2000; Orlando Figes, *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891-1924*, Londen: The Bodley Head 2014; Manfred Hildemeier, *Geschichte der Sowjetunion. 1917-1991. Entstehung und Niedergang des ersten sozialistischen Staates*, München: C.H. Beck Verlag 1998, p. 134-157.

5. Isaac Deutscher, *The Prophet Unarmed. Trotsky 1921-1929*, Londen: Oxford University Press 1959; Isaac Deutscher, *The Prophet Outcast. Trotsky 1929-1940*, Londen: Oxford University Press 1963 (beiden in

De nieuwe Duitse dreiging van Hitler bracht Stalin er eerst toe samenwerking met Engeland en Frankrijk te zoeken, maar toen bleek, dat zij daartoe niet bereid waren maar integendeel Tsjecho-Slowakije aan Hitler opofferden, sloot Rusland het beruchte Molotov-Ribbentrop-verdrag op 23 augustus 1939, waarbij Polen werd verdeeld en Rusland de vrije hand kreeg in de Baltische landen en bovendien Besarabië weer terug kreeg van Roemenië, dat die regio in 1918 van Rusland had ingepikt.⁶

De Tweede Wereldoorlog werd voor alle betrokken landen een vreselijke oorlog, maar voor Rusland wel het meest: kwamen er in de Eerste Wereldoorlog 10 miljoen Russen om, in de Tweede Wereldoorlog twee maal zoveel. De Duitsers veroverden opnieuw de Oekraïne, de Baltische landen (daarbij geholpen door Finland), de Krim en een groot deel van de Kaukasus. Sebastopol verdedigde zich heldhaftig acht maanden lang volkomen afgesloten van de rest van Rusland. De Duitsers beschoten Moskou en belegerden Leningrad 900 dagen. De slag om Stalingrad duurde 100 dagen. Sebastopol werd in maart 1944 weer door de Russen heroverd.⁷ Opnieuw, net als na de invasies van Zweden en Frankrijk, werd Rusland West- en Midden-Europa binnengetrokken, tot in Berlijn, Wenen en Praag. Geen wonder dat de Russen in de ten dele bevrijde, ten dele bezette landen bevriende regeringen in het zadel hielpen. Die regeringen behoeften niet altijd communistisch te zijn, getuige het voorbeeld van Finland en Oostenrijk. De Amerikanen en de Engelsen deden in de door hen bevrijde en bezette landen niet anders. En zo ontstond uit de vorige oorlog opnieuw een nieuwe oorlog, de Koude Oorlog. Die oorlog werd gevoerd als een ideologische strijd

---

Oxford Paperbacks 1970); E.H. Carr, *The Interregnum 1923-1924*, Londen: Macmillan 1954; E.H. Carr, *Socialism in one country 1924-1926*, Londen: Macmillan 1958-1959; Hildemeier, *a.w.*, p. 159-194 en p. 367-435.

6. Hildermeier, *a.w.*, p. 585-601.

7. Hildermeier, *a.w.*, p. 602-610.

van het vrije, democratische Westen onder leiding van de vs tegen het onvrije communistische Rusland met zijn vazalstaten. De Oost-Europese landen werden hier gezien als door Rusland bezette landen. Dat gold zeker voor de Duitse bondgenoten Hongarije, Roemenië, en Bulgarije, maar zeker niet voor Tsjecho-Slowakije en tot op zekere hoogte ook niet voor Polen. Duitsland en Oostenrijk werden gewoon door de overwinnaars verdeeld. Als we de buit van Amerika met die van Rusland vergelijken, valt meteen op, dat de Amerikanen zich in een veel betere positie bevonden dan de Russen. Frankrijk, de Benelux en Denemarken en Noorwegen waren bevrijde landen, alleen Duitsland, Oostenrijk en Italië werden bezet, terwijl in Italië een groot deel van de bevolking de Amerikanen wel degelijk als bevrijders verwelkomde. De Russen hadden dus met veel meer vijandige bevolkingen te maken, waarbij we dan ook nog eens een keer moeten bedenken, dat in de Oekraïne en de Baltische landen velen uit volle overtuiging met de Duitsers hadden gecollaboreerd en hun Joodse medeburgers hadden helpen af te slachten. Tot ver in de jaren vijftig vochten nationalistische (dat wil zeggen: fascistische) opstandelingen in de Oekraïne en Estland tegen de Russen, daarbij gesteund door de Amerikaanse en Britse geheime diensten.⁸ Rusland had ongelofelijk veel meer materiële schade dan de West-Europese landen, terwijl in de vs juist door de gigantische oorlogsproductie de grote economische crisis van de dertiger jaren overwonnen was. Oorlogsschade kende Amerika alleen op Hawaï. Rusland was er dus veel slechter aan toe dan Amerika, maar na de oorlog dreigde in de vs direct weer een nieuwe economische crisis, omdat veel oorlogsfabrieken werden stilgelegd en er bovendien honderd- duizenden soldaten terugkwamen, die nu ook normaal werk wilden hebben. De West-Europese

---

8. Marc Jansen, *Grensland. Een geschiedenis van Oekraïne*, Amsterdam: Uitgeverij G.A. van Oorschot 2014, p. 142-144.

landen waren door de enorme oorlogsschade niet in staat de Amerikaanse producten te kopen en bovendien groeide de aanhang van de communistische partijen in die landen sterk vanwege het grote prestige van de Sovjet-Unie. In bijna al die landen kwamen communisten in de regering, uitgezonderd in West-Duitsland, Oostenrijk en Nederland. Hier moest iets tegen ondernomen worden vonden de Amerikanen. Het hoofddoel van de Amerikaanse politiek na de Tweede Wereldoorlog was een complete reconstructie van de wereldorde zodat het Amerikaanse bedrijfsleven in de hele wereld kon opereren en profiteren zonder enige beperking. Dat was alleen maar mogelijk in een wereld die bestond uit betrouwbare, en dus stabiele, kapitalistische landen met volledig vrije toegang tot de voornaamste grondstoffen. In een dergelijke wereld konden alleen voorzichtige sociaaldemocratische experimenten worden toegestaan om de aantrekkingskracht van het communisme te overwinnen. Daarom werd het Marshallplan gelanceerd met het tweeledige doel: het tegenhouden van radicaal links en het koppelen van de West- en Midden-Europese economie aan die van Amerika. Daarbij werden ook de traditionele heersende elites in Duitsland en Japan in de Amerikaanse orde ingepast. De NAVO en de Europese Gemeenschap werden hiervan de organisatorische vorm.⁹ Niet voor niets ging het bij de eerste West-Europese instelling, de EGKS, om kolen, de belangrijkste industriële brandstof, en staal, het meest essentiële product voor de wapenindustrie. Achter de oprichting van de NAVO en de ontwikkeling van de Europese integratie waren de Amerikanen de voornaamste drijvende kracht.¹⁰

---

9. Joyce & Gabriel Kolko, *The Limits of Power. The World and United States Foreign Policy 1945-1954*, New York: Harper & Row 1972, p. 358-383, p. 428-476 en p. 498-502.

10. Robin de Bruin, *Elastisch Europa. De integratie van Europa en de Nederlandse politiek 1947-1968* (diss. Amsterdam VU), Amsterdam: Wereldbibliotheek 2014, p. 24.

In die zogenaamde Koude Oorlog werd in allerlei landen wel degelijk echt gevochten tussen West en Oost: in Griekenland, China, Korea, Indo-China, Maleisië, Filippijnen, Indonesië, Algerije, Cuba, Angola, de Hoorn van Afrika, het Midden-Oosten (Egypte, Irak, Libanon, Palestina), Afghanistan – om de meest belangrijke oorlogsgebieden te noemen. De bevrijdingsoorlogen in de derde wereld werden immers een facet van de grote, ideologische oorlog tussen de vs en Rusland. Het waren in Nederland alleen de communisten en kleine pacifistische groeperingen die zich tegen het optreden van Nederland in Indonesië keerden. Als je hier voor de vrijheid van Vietnam was, dan werd je algemeen gezien als communist. Ook de anti-apartheidsbeweging in Zuid-Afrika werd in het Westen als communistische ondermijning gezien. Pas op het einde van de zestiger jaren begon dat te veranderen, juist door de Vietnambeweging in Amerika zelf en door de bewustwording van de grote gevaren van een kernoorlog voor de westerse wereld zelf. Voor het eerst drong het tot de Europeanen door, dat de Amerikanen zich in Vietnam en Cambodja aan oorlogsmisdaden schuldig maakten. Voor het eerst werd er ook in Nederland gediscussieerd over de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië. De nucleaire wapenwedloop dreigde verschillende malen op een Derde Wereldoorlog uit te lopen, met de Koreaoorlog en de Cubacrisis van oktober 1962 misschien wel als meest gevaarlijke momenten.

Toen uiteindelijk de Sovjet-Unie in 1991 als gevolg van zijn interne, economische moeilijkheden, in hoge mate veroorzaakt door de niet meer te betalen wapenwedloop, de verloren oorlog in Afghanistan (het Russische Vietnam) en de grote moeilijkheden in de vazalstaten te gronde ging als communistische staat, werd het Russische kernvolk geconfronteerd met sterk oplevend nationalisme in de verschillende Sovjetrepublieken, die nu eindelijk gebruik konden

maken van het al lang bestaande recht tot afscheiding. Het uiteenvallen van de grote Sovjet-Unie, dat althans op papier en in de propaganda een tehuis had geboden aan tientallen verschillende etniciteiten, talen en culturen, vormde voor heel veel Russen een enorm trauma, nog vele malen verergerd door het totale failliet van de communistische ideologie, waarin toch zeer veel Russen hadden geloofd. We moeten daarbij ook bedenken, dat het Sovjetcommunisme sinds de jaren dertig en vooral sinds de Tweede Wereldoorlog een heel sterk nationalistisch karakter had gekregen, aansluitend bij het oude Tsaristische nationalisme van de Slavofielen. Het feit dat de Polen, Tsjechen, Slowaken, Oekraïners, Wit-Russen en Bulgaren tot de Slavische volken behoorden, paste daar uiteraard uitstekend in. Niet voor niets liet Stalin de atheïstische propaganda vallen en liet hij veel films maken over onderwerpen uit de middeleeuwse geschiedenis van Rusland, zoals door Eisenstein over de strijd van Alexander Njevski, de vorst van Novgorod tegen de Duitse Orde in de 13^e eeuw en de strijd van Tsaar Iwan de Verschrikkelijke tegen de Mongolen in de 16^e eeuw. De Tweede Wereldoorlog staat nu nog altijd in Rusland bekend als de *Grote Vaderlandse Oorlog*, een typisch begrip uit de Stalinpropaganda. En laten we eerlijk zijn, het was een strijd op leven en dood voor het hele Russische volk.

Hoe schokkend moet het nu niet zijn voor de Russen om te zien dat de NAVO, de jarenlange vijand steeds verder is opgerukt naar de grenzen van het oude Rusland en zelfs tot diep in Rusland zelf? De oude bondgenoten in Europa zijn nu allemaal afgevallen. Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Roemenië, Bulgarije en de DDR behoren nu tot de NAVO en de EU, evenals de Baltische landen. De Oekraïne en Georgië dreigden zelfs opgenomen te worden in de NAVO, dat wil zeggen: gebieden die heel lang tot Rusland hebben behoord. De gedachte, dat de Amerikaanse vloot de Zwar-

te Zee zou gaan beheersen met Sebastopol als oorlogshaven moet voor de meeste Russen totaal onverdraaglijk zijn geweest. De Krim staat symbool voor Russische heldenmoed. Ook voor de Russische cultuur is de Krim als paradijselijk vakantieoord van onschatbaar belang. Hier woonden schrijvers als Tsjechov, die ook op de Krim was geboren. Hier kwam de top van de Russische politiek bijeen. In Jalta op de Krim ontving Stalin in 1945 Roosevelt en Churchill om Europa te verdelen nadat Duitsland zou zijn verslagen. Overigens nog iets merkwaardigs: de Krim heeft helemaal nooit tot de Oekraïne behoord. Het vormde hooguit een korte periode in de vroege middeleeuwen een deel van het Grootvorstendom Kiev onder Wladimir de Heilige. Sinds de 13^e eeuw was het in handen van de Tataren. In 1954 heeft Chroesjtsjov de Krim aan de Oekraïense Sovjetrepubliek gegeven ter gelegenheid van het 300-jarig eeuwfeest van de hechte band van de Oekraïne met Rusland. In 1654 hadden de Oekraïense kozakken de eed van trouw aan de Russische Tsaar gezworen bij het Verdrag van Peresjawl aan de Dnjepr, nadat zij in opstand waren gekomen tegen de Poolse koning.¹¹ Niemand dacht er toen aan, dat de Oekraïne ooit uit de Sovjet-Unie zou stappen.

En dan hebben we het nog niet gehad over de ondergang van Joegoslavië. Sinds het einde van de 19^e eeuw waren Rusland en Servië nauwe bondgenoten. De oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarije aan Servië in 1914 was de directe aanleiding voor Rusland om Oostenrijk-Hongarije en Duitsland de oorlog te verklaren, waarmee de Eerste Wereldoorlog werd ontketend. Joegoslavië ontstond uit de puinhopen van de Eerste Wereldoorlog als een wal tegen nieuwe Duitse agressie doordat Bosnië-Herzegowina, Kroatië en Slovenië als voormalige Oostenrijkse gebieden bij

---

11. Jansen, *a.w.*, p. 37-40.

Servië werden gevoegd, terwijl ook Montenegro zich bij de nieuwe staat aansloot. De verraderlijke aanval van Duitsland op 6 april 1941 op Joegoslavië, waarbij Belgrado zwaar werd gebombardeerd, maakte de Russen duidelijk, dat een Duitse aanval op hun eigen land niet lang op zich zou laten wachten. Stalin had net daarvoor een bondgenootschap met Joegoslavië gesloten. De Duitsers liepen Joegoslavië snel onder de voet. Slovenië werd geannexeerd door Duitsland, Italië verkreeg de Istrische en de Dalmatische kust en Montenegro. Albanië was in het voorjaar van 1939 al door Italië geannexeerd. De Duitsers richtten het zogenaamde koninkrijk Kroatië op onder een Italiaanse koning en een radicaal nazibewind, dat direct begon om naar hartenlust Joden en Serviërs te vermoorden. Bosnië-Herzegowina werd bij Kroatië gevoegd. In Servië werd ook een collaborateursregering in het zadel geholpen. Hongarije en Bulgarije kregen respectievelijk de Vojvodina en Macedonië. Een paar weken later kwam de aanval op de Sovjet-Unie: voor de Russen en de Joegoslaven dramatische gebeurtenissen. En dat drama werd herhaald in de jaren negentig. Tot verbijstering van de wereld, maar ook van veel Joegoslaven zelf, brak in de voor het oog zo geslaagde veelvolkerenstaat na de dood van Tito een gruwelijke burgeroorlog uit, waarin de oude rekeningen uit twee wereldoorlogen werden vereffend. Het was Duitsland dat de lont in het kruitvat gooide door volkomen onverwacht de nieuw uitgeroepen Kroatische en Sloveense staten als eerste te erkennen, daarin direct gevolgd door het Vaticaan. Kroatië en Slovenië zijn van oudsher katholiek moet u weten, Servië en Montenegro orthodox. De VN faalde totaal. En vervolgens greep de NAVO in de laatste fase van de burgeroorlog militair in door Belgrado regelmatig te bombarderen. De Russen onder Jeltsin hielden het hoofd koel en maakten duidelijk dat zij met eigen troepen aan de VN-vredesmissie in Kosovo wilden deelnemen. Maar zij moesten wel ervaren, dat

het grote land waarmee zij sinds Chroestsjov een zeer goede verstandhouding hadden onderhouden, volledig ten gronde ging, waarbij het grootste deel politiek in het kamp van het Westen belandde. Voor de Russen, die net het uiteenvallen van de Sovjet-Unie hadden meegemaakt, maar nog lang niet hadden verwerkt, een zware klap.

En als wij nu eens weer naar de kaart kijken en ons even niet laten leiden door ideologische overwegingen, dan moeten wij toch eigenlijk constateren, dat op de lange termijn van een eeuw geopolitiek Duitsland zijn oorlogsdoelen in Oost-Europa van 1914 en 1939 heel aardig heeft gerealiseerd.¹² De Oekraïne is ook al bijna geheel in het westerse kamp, Wit-Rusland zal dan wellicht ook nog volgen. Net zoals in Joegoslavië het geloof in het communisme vervangen werd door een hevig nationalisme, zien we dat nu ook in Rusland gebeuren en uiteraard ook in de Oekraïne, de Baltische landen en op de Kaukasus.

Bij de Vrede van Versailles werd, zoals we allemaal weten, de basis gelegd voor het aan de macht komen van Hitler en vervolgens van de Tweede Wereldoorlog. Een land dat zich in eigen ogen ten onrechte vernederd voelt, kan rare sprongen maken. Dat was in ieder geval zo met Duitsland. Ongevaarlijk lijkt de situatie op dit moment bepaald niet. Als je de verschillende vaak onbekommerde anti-Russische uitspraken in de kranten leest, dan zou je er bang van kunnen worden. Onze oorlogsminister Jeanine Hennis-Plaschaert beweerde zonder blikken of blozen in Het Parool dat het nu risicovoller is dan in de Koude Oorlog: 'We dachten met zijn allen dat vrede en veiligheid vanzelfsprekend

---

12. Walter von Goldendach & Hans-Rüdiger Minow, *Von Krieg zu Krieg. Die deutsche Aussenpolitik und die ethnische Parzellierung Europas*, Berlijn: Verlag 1997.

konden zijn. Maar daar moet je vol voor aan de bak.' En ze doelde daarbij op uitbreiding van de Europese legers in NAVO-verband. Op de vraag van de journalist of er geen sprake is van actie-reactie – NAVO-landen stationeren militairen in de Baltische landen en Rusland plaatst raketten in Kaliningrad – antwoordde de minister: 'Ik heb er moeite mee als er wordt gezegd dat wij Russische reacties uitlokken. Ergens werd er een Krim geannexeerd, ergens werd Oost-Oekraïne vergaand gedestabiliseerd...'¹³

Steeds hoor je zeggen dat Rusland de eerste grenswijziging in Europa heeft doorgevoerd sinds 1945 met de annexatie van de Krim. Maar dat is natuurlijk grote onzin. Kijk naar de kaart: een reeks van vijftien nieuwe staten op het vroegere grondgebied van de Sovjet-Unie, de twee Duitse staten samengevoegd tegen de zin in van ook een aantal West-Europese staten, waaronder Nederland en Engeland. Tsjecho-Slowakije uiteen gevallen in twee staten, Joegoslavië in zeven staten! Geen grenswijzigingen? Hoe verblind kun je zijn?! En dan die merkwaardige uitspraak dat de gedachte dat vrede en veiligheid vanzelfsprekend was na de val van de Muur. Is er vrede in Irak, in Libië? Was er vrede in Joegoslavië?

En dan nog een wonderlijk punt. Hier in het Westen waren wij, uitzonderingen daargelaten, allemaal bang voor het communistische en atheïstische Rusland, terecht of niet. Maar dat Rusland bestaat al 25 jaar niet meer. Rusland is een door en door kapitalistisch land geworden (trouwens net zoals zijn vroegere bondgenoot China) en plotseling bloeit daar de Orthodoxe kerk als nooit tevoren. Waarom dan deze bangmakerij? Dat is toch absurd? Waarom al die stemmingmakerij in onze kranten? De Baltische landen zouden doodsbenauwd zijn overvallen te worden, Roeme-

---

13. *Het Parool*, 12 oktober 2016, p. 4-5.

nië is ook al bang en wil meer wapens van de vs. Wie heeft daar voordeel van? Juist ja, de wapenindustrie, waaraan heel veel verdiend wordt, ook in Europa, ook in Nederland.

Maar, zult u zeggen, de Russen interveniëren in de Oekraïne, schieten zelfs een passagiersvliegtuig uit de lucht, bombarderen en plegen dus oorlogsmisdaden in Syrië. Ik zal niet ontkennen dat dat vreselijk is, maar wat deden de Amerikanen en hun NAVO-bondgenoten in Afghanistan, Irak en Libië en nu ook al weer een poosje in Syrië? Dat praat het optreden van de Russen niet goed, maar dat maakt het voor ons niet beter.

Het lijkt er dus op, dat ik u een uiterst sombere toekomst heb geschetst. Als het verhaal hier ook ophield, dan zou dat inderdaad zo zijn. Maar gelukkig, ik heb een happy end voor u!

U kent allen ongetwijfeld het befaamde boek van George Orwell: *1984*. In Orwells wereld hebben drie machtige, totalitaire staten de wereld verdeeld. Ze zijn voortdurend met elkaar in oorlog in steeds wisselende bondgenootschappen. Maar die oorlog is niet meer de wanhopige, alles vernielende strijd van de eerste helft van de 20^e eeuw. Het is een oorlog voeren met beperkte doelstellingen tussen tegenstanders die niet van plan zijn elkaar te vernietigen, die niet verdeeld zijn door enig ideologisch verschil, maar die de oorlog uitsluitend voeren om de machtige wapenindustrie in stand te houden en hun bevolkingen te verhinderen een echte, democratische omwenteling door te voeren. Zij worden door een geraffineerde propaganda doorlopend tegen elkaar opgehitst en zijn daarom niet in staat hun oogkleppen af te gooien. 'Oorlog is Vrede' is de leus in *1984* en daarvan is men heilig overtuigd. Er wordt wel oorlog gevoerd, maar uitsluitend in de randgebieden tussen de drie grootmachten. Slachtoffers vallen alleen maar daar. Maar

om de spanning erin te houden, valt er zomaar opeens een bom in de hoofdstad, die nergens vandaan lijkt te komen. Orwell heeft werkelijk zelfs aan drones gedacht. In een dergelijke wereld leven wij en is dat geen happy end?¹⁴

Nee, dat heeft Orwell zeker niet bedoeld. Een dergelijke wereld is een onmenselijke wereld, die vroeg of laat toch naar de ondergang voert. Waarom zouden de problemen met Rusland niet gewoon opgelost kunnen worden? Door om maar eens wat te noemen Rusland gewoon in de EU en de NAVO op te nemen? Waarom niet? Van Russische zijde hebben zowel Gorbatsjov, Jeltsin en Poetin te kennen gegeven zoiets wel te willen overwegen. Of waarom moesten zo nodig de Baltische landen, alle drie voormalige Sovjetrepublieken, wel bij de EU en de NAVO betrokken worden? En alle Russische bondgenootstaten, plus nog eens Slovenië, Kroatië, Montenegro en Albanië bij de NAVO, terwijl er toch sprake was van een belofte aan Gorbatsjov, dat zoiets niet zou gebeuren? Om tot een goede verstandhouding met Poetin en het nieuwe Rusland te kunnen komen, moeten we eerst maar eens leren begrijpen wat Poetin en met hem de meeste Russen nu eigenlijk bezielt.

De vader van Poetin, net zoals zijn zoon Wladimir geheten, naar Tsaar Wladimir de Grote, de Heilige, werd zwaar gewond in november 1941 bij de verdediging van Leningrad. Hij zou zijn hele leven invalide blijven. Zijn beide broers sneuvelden, net als een broer van zijn echtgenote. Zijn tweede zoon stierf aan een ziekte tijdens het beleg, zijn eerste zoon was al voor de oorlog aan een kinderziekte overle-

---

14. Gjal't Zondergeld, *Goed en kwaad. Vijftien opstellen, van fascisme tot pacifisme, van Rudolf Steiner tot Colijn*, Antwerpen/Apeldoorn: Garant 2002, p. 211-226.

den. Zijn schoonmoeder kwam in oktober 1941 om bij een bombardement van Moskou. Tot hun geluk werd het echtpaar in 1952 nog een zoon geboren, de huidige president. Hij groeide op in een eenkamerwoning, die het gezin de eerste jaren na de oorlog met twee andere gezinnen moest delen. Omdat Wladimir junior goed kon leren, kreeg hij de kans rechten te studeren. Hij wilde graag spion worden na het zien van de populaire Russische spionagefilm 'Het zwaard en het schild'. Hij werd inderdaad KGB-ambtenaar, maar werd pas na elf jaar kantoor dienst in Leningrad overgeplaatst naar Dresden in de DDR.¹⁵ Hier maakte hij de ineenstorting van de DDR in 1989 mee. Terug in de Sovjet-Unie maakte hij de perestrojka mee in een baantje bij de universiteit en bij het gedemocratiseerde stadsbestuur van Leningrad. Via de FSB, de opvolger van de KGB, klom hij ten slotte op tot rechterhand van Jeltsin en in 2000 werd hij tot zijn opvolger gekozen. Net als Jeltsin was hij er op uit goede vrienden met het Westen te worden. Op 11 september 2001 was hij de eerste die telefonisch zijn medeleven en zijn hulp aan president Bush aanbood. Hij ondersteunde ook praktisch de Amerikaanse aanval op Afghanistan door vliegvelden in Oesbekistan en Tadzjikistan ter beschikking te stellen voor Amerikaanse vliegtuigen. Maar een jaar later ging het mis tussen beide wereldleiders, omdat Bush bekend maakte het Star Wars-plan van Reagan te willen doorzetten, zogenaamd vanwege de dreiging van Iran. De Amerikaanse aanval op Irak in 2003 werd scherp door Poetin veroordeeld.¹⁶ Daarna kwamen Libië (nota bene exact honderd jaar na de verovering van dat land door Italië, de inleiding tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog) en ten slotte Syrië: alle drie seculiere Arabische staten die goe-

---

15. Steven Lee Myers, *The New Tsar. The Rise and Reign of Vladimir Putin*, Londen: Simon & Schuster 2015, p. 7-22 en p. 35-54.

16. Myers, *a.w.*, p. 203-206.

de betrekkingen met Rusland onderhielden. Rusland, met een grote moslimbevolking, had toen al jaren veel problemen met het radicaalislamitische Tsjetsjenië.

Bovendien werden vanuit de VS en de EU de pro-Europese krachten in de Oekraïne ondersteund tegen de pro-Russische. Naar aanleiding van de Oranjerevolutie in 2005 zei Poetin voor de Doema in zijn jaarrede ongeveer het volgende: 'Allereerst moeten we ons realiseren dat de ondergang van de Sovjet-Unie de grootste geopolitieke catastrofe van de eeuw is geweest, voor het Russische volk in het bijzonder een groot drama, want tientallen miljoenen Russen leven nu opeens niet meer in het Russische Rijk. We willen niet de Sovjet-Unie herstellen en het communistische systeem – iedereen die dat nog wil heeft geen verstand. Maar wij houden van Rusland en wij willen wel iets veel ouders, iets veel rijkers en diepers herstellen: de christelijke idee van het Russische volk, het rijk van het Derde Rome. Wij willen wel democratie, de rechtstaat en de persoonlijke vrijheid, maar op onze eigen manier en in ons eigen tempo.' Hij beriep zich vervolgens op een vrijwel vergeten conservatieve, religieuze Witte filosoof Iwan Ilyin, die in 1922 uit de Sovjet-Unie verbannen was. Ilyin veroordeelde het communisme omdat het de Russische kerk wilde vernietigen. Zijn boeken worden nu veel gelezen in Rusland. Poetin liet de stoffelijke resten van Ilyin vanuit Zwitserland komen en herbegraven in een klooster in Moskou. Poetin liet daar ook de in de VS gestorven Witte generaal Denikin herbegraven met grote kerkelijke eer.¹⁷ In de verkiezingscampagne voor zijn herverkiezing in 2012 herinnerde Poetin aan de overwinning in de slag aan de Borodino in 1812 en wekte hij zijn massale gehoor op zich in te zetten voor hun land en hun christelijke cultuur. Hij droeg daarbij een gedicht voor van Lermontov, die zelf ooit in de Kaukasus had gevochten:

---

17. Myers, *a.w.*, p. 277-279.

Jongens, is Moskou niet voor ons?
Dan zullen we sterven bij Moskou
Zoals onze broeders deden
En we beloven te sterven!¹⁸

Dat klinkt jullie misschien angstaanjagend in de oren, maar als je zo'n rede vergelijkt met die van de presidentskandidaten in Amerika, is er geen verschil. Dit is gewoon normaal nationalisme van een groot volk, dat trots is op zijn dramatische geschiedenis. In Frankrijk of Engeland spreekt men niet anders. Dat zouden we moeten kunnen begrijpen. En daar zouden we gewoon mee om moeten kunnen gaan. Zeker, Rusland is nog niet een voorbeeldige democratische staat, maar is dat niet heel begrijpelijk? Hoe lang hebben wij er niet over gedaan een echte democratie te worden? Of om maar eens een ander Europees land te noemen: Duitsland. En wat te zeggen van Spanje, Portugal, Italië, om over de Balkan maar te zwijgen. Het is toch eigenlijk logisch, dat veel Russen het opdringen van de vs en zijn bondgenoten tot aan de grenzen van hun land als een bedreiging zien, net zoals de Amerikanen Cuba steeds als een bedreiging hebben gezien.

Laten wij toch de gevaarlijke, onmenselijke wereld van Orwell achter ons laten en Rusland opnemen in ons Europa, waar het bij hoort. Waarom zouden ook niet West-Oekraïne en Oost-Oekraïne uit elkaar kunnen gaan zonder verdere strijd? Tsjechen en Slowaken zijn ook uit elkaar gegaan zonder oorlog, terwijl toch ook Slowakije in zijn recente geschiedenis net zo getekend is door collaboratie en Jodenmoord als het Westen van Oekraïne?! In Slowakije wordt momenteel de nazicollaborateur Tiso geëerd, net als de nazileider Bandera in de Oekraïne. Waarom zou de

---

¹⁸. Myers, *a.w.*, p. 406.

inlijving van de Krim niet geaccepteerd kunnen worden, zoals die van Triëst door Italië in 1954 of van Saarland door West-Duitsland in 1957? Waarom kon de afscheiding van Kosovo wel geaccepteerd worden en die van de Krim niet? In 1991 wilde de overgrote meerderheid op de Krim (77% Russischtalig) niet meegaan in de onafhankelijkheid van de Oekraïne, maar werd daar toen toe gedwongen; Jeltsin legde zich daarbij neer. Wat hier nu gezien wordt als een invasie door Rusland, zou toch ook wel met andere, pragmatische ogen bekeken kunnen worden. Laurien Crump, docent in de geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Utrechtse universiteit, wees er in een artikel in de NRC op dat er met het Rusland van Poetin gepraat zou moeten worden om erger te voorkomen. Door de EU is Rusland aan de periferie van Europa gedrongen, een Europa waartoe nu juist Rusland zo graag zou willen behoren. Al in de tweede helft van de Koude Oorlog kwam de Sovjet-Unie met het voorstel voor een Europees veiligheidssysteem om de gevaren van een echte oorlog in Europa te voorkomen. Hieruit ontstond in 1972 de conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE). Terecht pleit Crump ervoor dit instituut te hanteren voor een nieuwe dialoog met Rusland.¹⁹ Het is nog niet te laat! Een nieuwe Koude Oorlog en een alles vernietigende Derde Wereldoorlog kunnen nog voorkomen worden.

Dr. G.R. Zondergeld is voormalig hoofddocent nieuwste geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

---

19. Laurien Crump, 'Praat met die man om erger te voorkomen', *NRC* 13 december 2016, p. 18.

VDE-EUROPALEZINGEN

- 2004 E.C.M. Jurgens – *De Europese Unie heeft een onparlementair stelsel: terug naar de nationale parlementen!*
- 2006 Jos de Beus – *Het grote Europese gedrang. Hoe Nederland schippert tussen Europese schaalvergroting en nationalistische terugslag.*
- 2008 Frans Timmermans – *President Obama als een kans voor Europa.*
- 2010 Frits Bolkestein – *De kern van Europa.*
- 2011 Otto Holman – *Naar een Hobbesiaans Europa?*
- 2012 Jeanine Hennis-Plasschaert – *Europa ligt niet op Mars: wij zijn Europa!*
- 2013 Jan Willem Sap – *Zwitserland als model voor een federaal Europa / Switzerland as the model for a federal Europe.*
- 2016 Gjalt Zondergeld – *Rusland in Europa*

VDE-CAHIERS

1. Paul Kapteyn – *Europees manifest, 2009.*
2. Anna van Bodegraven, Tjeerd Hoekstra en Paul Kapteyn (red.) – *De hete brij van Europa. Verkiezingen 4 juni 2009, 2009.*
3. Paul Kapteyn (red.) – *In de spagaat: tussen Europa en Nederland. Tien jaar Europa-debat Vereniging Democratisch Europa, 2009.*
4. Tjeerd Hoekstra (red.) – *Café Europa. 2008-2009, 2010.*
5. Jan Willem Sap – *De Maria Code. Het symbool op de Europavlag, 2013.*
6. Paul Kapteyn – *De Europese eigenaardigheid / The European Singularity, 2014.*
7. Anna van Bodegraven en Tjeerd Hoekstra (red.) – *Klamer vs. Kapteyn. Wat voor een Europa wilt u? 2014.*

